

УДК 316.28:811.111(07)

Ірина Щербань,
кандидат педагогічних наук,
в.о. доцента кафедри
практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена особливостям подолання комунікативних бар'єрів студентів у процесі навчання іноземної мови. На основі теоретичного дослідження дано дефініцію поняття «комунікативний бар'єр», встановлено причини їх виникнення та визначено умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: комунікативний бар'єр, процес навчання іноземній мові, умови подолання комунікативних бар'єрів.

Статья посвящена особенностям преодоления коммуникативных барьеров студентов в процессе обучения иностранному языку. На основе теоретического исследования дано дефиницию понятия «коммуникативный барьер», установлены причины их возникновения и определены условия преодоления коммуникативных барьеров в процессе изучения иностранного языка в высших учебных заведениях.

Ключевые слова. Коммуникативный барьер, процесс обучения иностранному языку, условия преодоления коммуникативных барьеров.

Article is devoted to the peculiarities of students' communicative barriers' overcoming in the foreign language training process. On the basis of theoretical research the notion «communicative barrier» has been cleared, the reasons of barrier occurrence have been established and the conditions of communicative barriers' overcoming in the process of foreign language learning at higher educational institutions have been defined.

Key words: communicative barrier, process of foreign language training, conditions of communicative barriers' overcoming.

Сучасний етап розвитку нашого суспільства, динаміка міжнародного співробітництва у сферах науки, культури та техніки передбачає розширення ділових і культурних зв'язків із зарубіжними країнами та зростаючу потребу у фахівцях, які володіють іноземною мовою.

Іноземна мова розглядається як середовище спілкування між

фахівцями та як знаряддя виробництва в поєднанні зі знаннями в галузях культури, економіки, права та інших сферах людської діяльності. Функціональний аспект іноземної мови як засобу реального та повноцінного спілкування з людьми з інших країн обумовлює необхідність належної підготовки фахівців у відповідь на соціальне замовлення суспільства, відповідно до якої оволодіння іноземною мовою має на меті не лише отримання лінгвістичних знань, але й формування умінь і навичок практичного її застосування. Уміння використовувати іноземну мову в повсякденному житті передбачає спілкування іноземною мовою, її залучення в усну чи писемну комунікацію. Водночас ефективність оволодіння знаннями у процесі навчальної діяльності у вищій школі значною мірою залежить від психологічної готовності тих, хто навчається, а засвоєння та застосування набутих знань на практиці – від уміння долати сформовані недієві стереотипи та від адекватного уявлення про свої можливості.

Аналіз наукової літератури свідчить про зацікавленість вітчизняних та зарубіжних учених (Л. Виготський, Г. Китайгородська, Л. Литвинова, А. Маслоу, Е. Носенко, К. Роджерс, Дж. Соарс, Л. Соарс, Н. Яковлева та ін.) різноманітними аспектами підвищення ефективності навчальної діяльності. Зокрема, О. Ветохов, О. Волобуєва, О. Зимня, Г. Китайгородська досліджують специфіку іноземної мови як предмета вивчення у вищому навчальному закладі; Л. Ароніна, О. Бондаренко, В. Куніцина, Н. Наєнко, О. Овчиннікова, І. Піщева, А. Рояк аналізують проблему навчальних труднощів при вивченні іноземної мови; Г. Андреева, Т. Базаров, В. Галигін, Л. Дмитрієва, Л. Новикова, З. Ноліу, Б. Паригін, Н. Подимов, Л. Подлесная, Л. Шихіреєв, Є. Цуканова розглядають змістовий аспект понять «психологічний бар'єр», «комунікативний бар'єр»; А. Аронсон, Г. Гібш, В. Бенніс, Є. Залюбовська, Б. Паригін, К. Роджерс, В. Столін, Г. Шепард, М. Форверг вивчають чинники їх виникнення. Проте причини виникнення комунікативних бар'єрів на заняттях з іноземної мови та способи їх подолання залишаються актуальними.

Метою статті є обґрунтування поняття «комунікативний бар'єр», встановлення причин їх виникнення та визначення умов подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Процес засвоєння іноземної мови як особливий вид навчальної діяльності характеризується низкою специфічних особливостей. Дослідження О. Ветохова, О. Волобуєва, О. Зимньої, Г. Китайгородської показують, що засвоєння іноземної мови студентами потребує не лише розвитку іншомовних здібностей, але й комунікативної гнучкості, тренуваності відповідних когнітивних процесів, емоційної стійкості та активної психологічної залученості в процес навчання.

Опанування іноземною мовою розглядається як надбання

комунікативної компетенції на базі сформованої лінгвістичної компетенції. Проте мінімальна кількість годин, відведених на вивчення іноземної мови для студентів немовних спеціальностей ВНЗ (одне заняття на тиждень), обумовлює формування в першу чергу лінгвістичної компетенції та навчання читання. Водночас недостатність усно-мовленнєвої комунікативної компетенції породжує специфічну тривогу. Як свідчить практика, більшість студентів, які вступають у спілкування іноземною мовою, відчують психологічні труднощі та мають комунікативні бар'єри, що зумовлюються їх індивідуально-психологічними особливостями.

На думку І. Зязюна, бар'єри – це перешкоди, що зумовлюють опір впливові співрозмовника. Ці бар'єри класифікують як:

- фізичні (простір, дистанція та час, якими викладач віддаляє себе від студентів, «закриває» себе);
- гностичні (коли педагог не адаптує своє мовлення до рівня розуміння студентів ВНЗ, висловлюється великими реченнями або надто швидко);
- естетичні (несприйняття співрозмовником естетики зовнішнього вигляду, особливостей міміки);
- емоційні (невідповідність настрою, негативні емоції, що деформують сприймання);
- психологічні (у вигляді негативних установок на підставі попереднього досвіду, неспівпадання інтересів тощо) [3].

Н. Сопілко розглядає психологічний бар'єр як вплив негативного минулого досвіду тих, хто навчається, який перешкоджає розумінню й правильній оцінці ситуацій, фактів, закономірностей, вибору способів дії, стратегій вирішення проблем, сприйняттю інновацій у навчальній діяльності, що, насамперед, виявляється у пізнавальній та комунікативній пасивності суб'єкта навчання та унеможливорює належне виконання ним навчальних завдань. Результати науково-теоретичного аналізу показали, що психологічні бар'єри, які виникають у студентів у процесі оволодіння іноземною мовою, можна розділити на три основні групи: емоційні, когнітивні та комунікативні [4].

Характерною ознакою когнітивного бар'єра є нерозуміння реципієнтом змісту інформації, яку передає індуктор (викладач-студент), що істотно перешкоджає належному засвоєнню інформації, а відтак, подальшому взаєморозумінню та взаємодії.

Емоційні бар'єри в процесі вивчення іноземної мови зумовлюються: високим рівнем тривожності, неадекватною самооцінкою, рівнем домагань, прагненням до визнання та авторитету.

Комунікативний бар'єр в процесі оволодіння іноземною мовою може бути викликаний відсутністю навичок іноземної мови (сприйняття мови на слух, розуміння артикуляції) та характеризуватися скутістю, невпевненістю, розгубленістю студентів у різних ситуаціях спілкування, які демонструють

їхнє погане знання мови, заважають ефективній взаємодії та обміну інформацією.

Аналізуючи проблему змістовного визначення поняття комунікативного бар'єра, Н. Яковлева у дисертаційному дослідженні «Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови» пропонує тлумачення цього феномена щодо процесу вивчення іноземних мов як психологічного явища, що призводить до блокування ефективного спілкування у процесі спільної діяльності. Така ситуація виникає внаслідок недостатньої мотивованості навчання, неадекватної самооцінки, несприятливої психологічної атмосфери у навчальній групі та відсутності навичок та умінь, необхідних для реалізації процесу спілкування [5].

Комунікативний бар'єр – це індивідуальна неможливість оволодіти мовою або користуватися наявними знаннями (так званий суб'єктивний бар'єр). Комунікативний, або психологічний бар'єр, як правило, виникає як наслідок попереднього досвіду вивчення іноземної мови через наявність розбіжностей між мотивами й діяльністю, рівнем вимог та реальними досягненнями, усвідомлення недостатності своїх знань для висловлення думки і очікування негативної оцінки з боку слухачів. Це своєрідний іспит на стійкість самооцінки, бо зрештою комунікативна тривога може «розхитати» рівень домагань, знизити впевненість у собі – і, як наслідок, дезорганізувати діяльність: що вища тривога, то більше деструктується діяльність, чим більш дезорганізована діяльність, тим вищою стає тривожність, виникає своєрідний внутрішній опір мові – мовленнєвий бар'єр. Особливо це притаманне студентам-першокурсникам, адже вони ще не адаптувалися до нових умов навчання, не почувають себе впевнено серед одногрупників, виявляють страх та недовіру до нового викладача.

Аналіз процесу вивчення іноземної мови дозволяє констатувати наявність мовленнєвих бар'єрів, серед яких превалюють бар'єри, зумовлені операціональними (недостатність навичок спілкування) і соціально-психологічними чинниками (скутість перед викладачем і невпевненість у власних знаннях), а також недостатньою мотивацією навчання.

Ці бар'єри виявляються через:

- скутість і невпевненість у собі, зумовлену помилками та промахами;
- небажання говорити з помилками перед групою;
- острах викликати сміх або несхвалення;
- скутість у ситуації розмови в парі із «сильним» (тим, хто добре володіє мовою) співрозмовником;
- побоювання можливої загрози завищеній самооцінці порівняно з реальними успіхами;
- невміння застосовувати знання в ситуації реального спілкування.

Безсумнівно, лише досвід та майстерність викладача, його фахова компетентність можуть допомогти студенту подолати комунікативні бар'єри, що заважають йому розвиватися, виявляти свої здібності та можливості на занятті з іноземної мови.

Серед умов подолання комунікативних бар'єрів при вивченні іноземної мови виділяють:

1. Створення сприятливого психологічного клімату в студентській групі (акцентування викладача на моментах успіху, досягненнях в оволодінні студентами іноземною мовою, створенні ситуацій спілкування, у яких студент переконується в тому, що його успіхи є виявом його здібностей).

2. Коригувальний вплив на неадекватний рівень домагань і самооцінку (підвищення навчальної мотивації шляхом втягнення студентів у колективну творчу діяльність, структурна організація групової мети й співвіднесення її з особистими завданнями).

3. Формування навичок спілкування за допомогою активізації резервних можливостей особистості й використання соціального досвіду студентів (організація колективної діяльності, у ході якої члени груп визначають свої комунікативні здібності й опановують технікою спілкування) [5].

Атмосфера доброзичливості та взаємодопомоги заохочує студентів мислити, працювати, досягати успіху, адже повага і взаємна підтримка підсилюють почуття власної гідності, стимулюють розвиток інтелектуальних здібностей, самостійності і впевненості у власних силах. Дієвими є також усмішка, добрий гумор, висока педагогічна культура викладача. За таких умов студент позбавляється страху припуститися помилки, нівелюється загроза його повноцінності.

Основним принципом навчання іноземної мови є принцип забезпечення мотиваційної достатності. При цьому важливим є те, щоб провідними були внутрішні, а не зовнішні стимули, оскільки саме вони забезпечують формування більш стійких зв'язків мотиваційної сфери, необхідних для досягнення високих результатів. Достатній рівень внутрішньої мотивації – головна передумова успішної взаємодії педагога і студентів.

Студентам необхідно надати максимум можливостей для розкриття особистісного потенціалу засобами іноземної мови. Необхідно, щоби педагог подбав про такі навчальні ситуації, які б дозволили студентам виявити здатність оригінально і творчо мислити, знаходити нестандартні рішення у створеному на занятті середовищі. Цьому сприятиме використання динамічних за своїм характером вправ, що забезпечують наявність стійкого інтересу. Залучення тільки професійно орієнтованих завдань, в основі яких застосування підмови спеціальності, не призведе до формування процесуальної мотивації у студентів молодших курсів, оскільки вони орієнтовані на утворення перспективних мотивів. При цьому

важливо підтримувати особливу психологічну атмосферу в аудиторії, виявляти доброзичливе, приязне ставлення викладача до студентів, оптимізувати стосунки в групі. Необхідно ліквідувати перешкоди, які викликають страх говоріння й активної участі в навчальному процесі. Педагогу варто уникати різких зауважень, використовуючи натомість тактовні виправлення й підказки. Важливо заохочувати навіть невеликі перемоги студентів, обмежуючи застосування негативних коментарів [1].

Діяльність викладача, націленого на подолання комунікативних бар'єрів передбачає відмову від авторитарного стилю спілкування зі студентами та перехід до демократичного стилю, повагу до особистості студента, гуманістичність спілкування, визнання права на індивідуальність. Педагог повинен враховувати різні етапи та рівні засвоєння студентами матеріалу, що вивчається, та надавати пріоритет процесу, а не результату навчання. Навчання повинно носити форму діалогу, ґрунтованому на толерантності та бажанні зрозуміти студента. Взаємодія з позиції співробітництва сприяє вищій результативності навчання та визначається як орієнтація на психолого-педагогічне супроводження особистісно-професійного розвитку та саморозвитку студента.

Пріоритетність взаємодії як основи для подолання бар'єрів визнає Т. Вербицька, зазначаючи, що основними педагогічними умовами їх подолання є:

– готовність викладачів до цілеспрямованої роботи з подолання психологічних бар'єрів у студентів (знання суті, типології і факторів їх подолання, володіння педагогічними засобами діагностики і розвитку сфер індивідуальності студента, створення і розв'язання проблемних і спеціальних ситуацій);

– готовність студентів до самоаналізу і оцінки власних станів і причин, що їх викликають, до самостійного пошуку виходу зі скрутних ситуацій, усвідомлення ними важливості саморозвитку індивідуальності в процесі навчання у вузі для попередження і подолання психологічних бар'єрів [2].

Впровадження визначених педагогічних умов навчання іноземної мови сприяє покращенню ставлення студентів до навчання взагалі та до вивчення іноземної мови зокрема, до спілкування іноземною мовою, до носіїв мови та викладачів, до себе як особистості; формуванню вмінь ставити та усвідомлювати мету власної діяльності, приймати рішення у звичайних, нестандартних та непередбачених ситуаціях, розширенню досвіду міжособистісних відносин, знаходженню індивідуального стилю спілкування, позбавленого закомплексованості та невпевненості в собі.

Таким чином, можна зробити висновок, що виникнення бар'єрів переважно соціально-психологічного, мотиваційного й операціонального типу посилює негативні переживання студентів на практичних заняттях з іноземної мови. Подолання мовленнєвих бар'єрів та успішність навчання

іноземної мови залежить від створення ситуацій спілкування, у яких студент переконується в тому, що його успіхи є результатом його здібностей; спільної впевненості викладача та студентів у досягненні успіху; позитивного психологічного клімату на заняттях з іноземної мови; урахування викладачем індивідуально-психологічних особливостей студентів; адекватної оцінки навчальних досягнень студента викладачами й одногрупниками, що сприяє його особистісному самоствердженню; створення толерантних довірливих взаємин на заняттях з іноземної мови, що сприяє активному включенню студентів в іншомовну діяльність, приносить задоволення від навчальної діяльності та стимулює їхні когнітивні процеси.

Важливість вирішуваних завдань зобов'язує вузи переглянути зміст освіти, розробити нову концепцію викладання іноземних мов, чітко визначити пріоритетні напрямки та завдання, шукати нові методи навчання з метою надання студенту можливостей отримати навички та вміння, необхідні для здійснення майбутньої професійної діяльності, стати універсально освіченим, конкурентоздатним фахівцем, що дозволить йому успішно інтегруватися в міжнародні суспільно-економічні відносини і стати повноправним учасником процесу глобалізації сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бокшань Г. І. Створення «ситуації успіху» як засіб забезпечення мотиваційної достатності на заняттях з іноземної мови [Електронний ресурс] / Г. І. Бокшань // Гуманізм та освіта : X Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2010. – Режим доступу : <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2010/4/>
2. Вербицкая Т. И. Педагогические условия преодоления психологических барьеров у студентов в процессе обучения иностранному языку : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Т. И. Вербицкая. – Калининград, 2003. – 20 с.
3. Зязюн И. А. Основы педагогического мастерства : учебное пособие для педагогических специальностей высших учебных заведений / И. А. Зязюн. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.
4. Сопілко Н. В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Сопілко. – Хмельницький, 2008. – 20 с.
5. Яковлева Н. В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Яковлева. – К., 2003. – 20 с.